

SEYYİD YAHYÂ-YI ŞİRVÂNÎ'NİN SEYR U SÜLÛK ANLAYIŞI

İlâhe M. KURŞUN*

ÖZET

Seyyid Yahyâ-yı Şîrvânî, XV. yüzyılda Azerbaycan'ın Şamahı şehrinde dünyaya gelmiştir. Ehl-i Beyt soyundan olan Şîrvânî'nin hayatının bir kısmı Şamahı'da büyük bir kısmı ise Bakü şehrinde geçmiştir. Halvetiyye tarikatının pîr-i sânisî olan Şîrvânî, Azerbaycan topraklarında ve Halvetiyye tarikatında ilk kez eser veren ve halife yetiştirip farklı coğrafyalara irşâd vazîfesiyle gönderen bir sûfî olması hasebiyle onun seyr u sülûk ile ilgili görüşleri bir hayli önem arz etmektedir. Eserlerine bakıldığında, genel olarak sâlikin mânevî eğitimi üzerinde durduğu, onun geçeceği yolları detaylı bir şekilde ele aldığı görülmektedir. Daha önce hiçbir çalışmada Şîrvânî'nin mânevî eğitim metodu bütüncül bir şekilde ortaya konulmamıştır. Bu makalede, Şîrvânî'nin hayatına ve eserlerine kısaca değinilmiş, eserleri seyr u sülûk bağlamında ilk kez değerlendirilerek ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Seyyid Yahyâ-yı Şîrvânî, Halvetiyye, Tasavvuf, Seyrû Sülûk, Azerbaycan.

SEYYİD YAHYA SHIRVANI'S UNDERSTANDING OF SPIRITUAL JOURNEY
(SEYR U SULUK)

ABSTRACT

Sayyid Yahya-yı Shirvani was born in the city of Shamakhi in Azerbaijan in the 15th century. Shirvani, who is a descendant of Ahl-i beyt, spent a part of his life in Shamakhi and a large part in the city of Baku. Shirvani, who is the second leader of the Khalwatiyya sect, is a sufi who produced works for the first time in the lands of Azerbaijan and in the Khalwatiyya sect and who trained caliphs and sent them to different geographies with the duty of guidance, his views on spiritual journey (seyr u suluk) are very important. When we look at his works, it is seen that he generally focused on the spiritual education of the salik (dervish) and discussed the paths that he would take in detail. In no previous study, Shirvani's method of spiritual education has been revealed in a holistic way. In this article, Shirvani's life and works are briefly mentioned, and his works are evaluated and presented for the first time in the context of spiritual journey.

Keywords: Seyyid Yahya-yı Shirvani, Khalwatiyyah, Sufism, Spiritual Journey, Azerbaijan.

*Üsküdar Üniversitesi, Tasavvuf Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, Türkiye. ORCID: 0000-0002-2004-2086, kursunilahe@gmail.com

GİRİŞ

Azerbaycan tarih boyunca çeşitli dinlerin önemli merkezlerinden birisi olmuştur. Ancak VIII. yüzyılda buraya İslâm'ın gelişinden sonra Azerbaycan toprakları farklı tarikat ve sûfîlerin halkı irşâd ettiği merkezleri de kendinde cem etmiştir.

Azerbaycan'ın İslâmlaşması sürecine biraz daha yakından bakacak olursak, Hz. Peygamber'in Medine'de ilk İslâm Devlet'ini kurduğu yıllarda dünyada iki büyük güç vardı. Bunlardan biri Sâsânîler diğeri ise Bizans İmparatorluğu idi. Bu iki imparatorluk da Orta Doğu ve Tanskafkasya'yı ele geçirmek uğruna birçok savaşlar yaşamış, bölge de bulunan Hazarlar'ın da bu savaşlara iştirâkıyla Azerbaycan'da halk yoksullaşmış ve yıpranmıştı. Netîce itibâriyle VII. asrın başlarında bölgeye gelen Araplara Sâsânîler karşı koyamamıştı. Bununla birlikte (15/634) yılında Yermük Savaşı'yla Bizansları mağlup eden müslümanların elleri daha da kuvvetlenmişti. Müslümanların bu aşamadan sonra Azerbaycan'ı fethetmesi için öncelikle Irak'ı fethetmesi gerekiyordu ki bu fetih Hz. Ebû Bekir döneminde gerçekleşmişti. Müslümanların Azerbaycan'a gelişi Hz. Ömer döneminde Kûfe vâlisi Muğire b. Şu'be'nin Azerbaycan'da görevlendirilmesiyle olmuştur. Bu dönemde kuzeyden Derbend'e güneyden ise Hemendan'a kadar olan büyük araziye kapsayan Azerbaycan'ın halkı Hz. Osman'ın halîfelik yıllarında anlaşmayı bozarak müslümanlara tâbi olmaktan kaçsalar da Velid b. Ukbe ve Eş'as b. Kays'ın bölgeye gönderilmesiyle yeniden itaat altına alınmışlardır. Hz. Ali'nin döneminde ise halkın büyük çoğunluğu artık müslüman olmuştu (Adilov ve Atmaca, 2019:3). İlk İslâm ordularıyla bu topraklara gelen, ilk mürşitlerden biri sayılan Ebû Müslim isimli sûfî h. II-III. yüzyılda Azerbaycan'ın kuzey bölgeleri ve Kafkasya'da tasavvufun yayılmasında önemli bir vazife icrâ etmiştir. Azerbaycan-Dağıstan sınırındaki üç köyde VIII-IX. yüzyılda inşâ edildiği bilinen câmiiler Şeyh Ebû Müslim'in adını taşımaktadır. Bununla birlikte, IX-X. yüzyılda Ebû Bekir Şâmî, IX-XI. yüzyılda İbrahim b. Ahmet b. Müvellet, Erdebilli Ebû Zürâ ve Berdeli Ebû Abbas Azerbaycan'ın ilk sûfîlerindendir (Hüseyinli, 2013:486).

Ebû Said Ebû'l-Hayr'ın silsilesinden gelen Ebû Nâsır-ı Şîrvânî, Şîrvân bölgesinde tekke kurarak irşâd faaliyetlerini yürütmüştür. Abdullah Bakûvî (İbn Bakûye) (v. 442/1050) ve kardeşi Hüseyin Şîrvânî (v. 465/1072) de önemli Azerbaycanlı sûfîlerdendir. Berdeli Fâtıma ismiyle bilinen hanımefendî ise bilinen Azerbaycanlı sûfî kadınlardandır. Daha sonra XII. yüzyılda tarikatların teşekkülü ile birlikte Halvetiyye tarikatının da ortaya çıkmasına zemîn hazırlayacak olan Sühreverdiyye, Ebheriyye, Zâhidiyye, Halvetiyye ve Safeviyye tarikatları da bölgede çok etkin rol oynamıştır (Rıhtım, 2009:38-39).

Sözlükte “uzlet, inzivâ, yalnızlık” anlamlarına gelen halvet kelimesi tasavvufi anlamda “ne bir meleğin ne de başka bir kimsenin bulunmadığı bir halde Hak ile sırren konuşmak, rûhen sohbet etmek” anlamlarına gelmektedir (Tayşi, 2007:65). Yahyâ-yı Şîrvânî'nin mensup olduğu Halvetiyye tarikatının kurucusu aslen Şîrvânlı olup Hazar Denizi'nin kıyısındaki Lâhicân şehrinde dünyaya gelen Ömer el-Halvetî'dir (v. 800/1397). İlk tasavvufî eğitimini babasından almıştır. Lâkin gençliğinde askerliğe ilgi duymuş, İlhânlılar'ın hizmetine girmiş ve Emir Çoban'ın ordusunda savaşırken esir düşmüştür. Esâretten kurtulunca ise, Halvetiyye silsilesinde Ahî Muhammed diye anılan ve Zâhid Gîlânî'nin halifesi olan amcasına intisap ederek sülûkunu onun yanında tamamlamıştır (Tayşi, 2007:65). Bu sebepten de Halvetiyye tarikatı Zâhidiyye tarikatının bir kolu olarak görülmüştür. Ömer el-Halvetî'nin halvete girmeyi çok sevmesi ve birbiri ardınca kırk erbâin çıkarması dolayısıyla “Halvetî” nisbesi aldığı kaynaklarda geçmektedir. Belirtildiğine göre, son erbâini tamamladıktan

... (akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)

sonra Hz. Peygamber tarafından kendisine kırk adet “dâl” harfî işâreti olan bir tâc-ı şerîf ihsân edilmiş, bu sûretle de tasavvuf târihinde menekşe renkli çuha üzerine dört terekli dâl tâc giyen ilk sûfî olmuştur. Tarikatı kendisinden sonra yetiştirdiği halifeleri Seyfeddîn, Zâhirüddîn, Bâyezid-i Pûrânî, Ahî Mirem, Hacı İzeddîn el-Türkmânî ve Sadreddîn-i Hıyâvî vâsıtasıyla tarikatın pîr-i sânisî olan Seyyid Yahyâ Şîrvânî’ye ulaşmaktadır (Ceyhan, 2015:697-698).

1. SEYYİD YAHYÂ-YI ŞİRVÂNÎ’NİN HAYATI

1.1.Hayati

Seyyid Yahyâ-yı Şîrvânî’nin doğum târihi kesin olmamakla birlikte, bâzı kaynaklarda 1390-1400 yılları arasında Azerbaycan’ın Şamahî şehrinde doğduğu belirtilmektedir. Tam adı es-Seyyid Cemâleddîn Yahyâ b. es- Seyyid Bahâeddîn eş-Şîrvânî eş-Şamâhî el-Bakûvî’dir. Daha önce de belirtildiği gibi, Hz. Peygamber’in soyundan olduğu için “Seyyid” unvanıyla adlandırılmış, Şîrvanlı olduğu için Şîrvânî, ömrünün uzun dönemini Bakû’de geçirdiği için de Bakûvî nisbeleriyle anılmıştır. Kaynaklarda belirtildiğine göre, Cemâleddîn lakabı sıfatı ise kendisine nûrânî yüze sâhip olması nedeniyle kendisine nispet edilmiştir (Almaz, 2007:33). Zâhirî görünüşüyle ilgili çok güzel çehresinin olduğu, çocukluğundan itibaren alnında Seyyidlik ve velîlik nûrunun parladığı, yüzünü görenlerin ister istemez onu methetmek zorunda kaldığı, bakışlarında mülayimlik olduğu, şefkatli ve halîm olduğu belirtilmektedir (Memmedli, 2016:28). Küçük yaşlarından itibaren şeriat ilimlerine ve tarikat sırlarına âşinâ olduğu, şeyhlere ve tarikatlara sevgi beslediği, bu sebeple gece gündüz “bize de sülûk etmek ve tarikat nasip olsa” diye dua ettiği bilinmektedir. Rivâyet edildiğine göre akranları ile çevgân oynarken şeyhin dâmâdı Şeyh Pîrzâde-i Şîrvânî oradan geçmekteydi. O esnâda çevgân ile vurulan top gelip Pîrzâde’nin önünde durur. Topun peşinden koşan Seyyid Yahyâ, Pîrzâde’nin önünden geçmeye edep eder ve ona hürmetle selâm verir. Bu davranışından çok müteessir olan Pîrzâde dervişlerine “Ben dua edeyim, siz de âmin deyin” der ve şöyle ilâve eder: “Allah bu sülâleyi, Seyyid-i âleme ve esrâr-ı Murtafavî’ye layık kılsın. Ecdâdı gibi velâyet ehlinde olsun” şeklinde dua eder. Bu hadiseden sonra gönlüne bir ateş düşen Seyyid huzurla evine döner ve gece rüyâsında Hz. Peygamber’i görür. Hz. Peygamber’in ona o dönem Şamahî’de Halvetî şeyhlerinden olan Şeyh Sadreddîn’i göstererek “Bu senin mânevî babandır” demesi üzerine Şeyh Sadreddîn’in yanına gider. Onu gören Şeyh Sadreddîn, “Mânevî babana benziyor muyuz?” diye sorar ve Seyyid Yahyâ ağlayarak şeyhinin elini öpüp kendisine biat eder (Hulvî, 2013: 380-381; Tatçı ve Akdemir, 2018:55-56). Daha sonra şeyhinin kızıyla evlenecek olan Seyyid Yahyâ aynı zamanda Pîrzâde ile de bacanaktır olur (Almaz, 2007:35).

Şeyh Sadreddîn, vefâtından sonra yerine Seyyid Yahyâ’nın geçmesini vasiyet etmiş olsa da etrafındaki müridleri onun çok genç olduğunu ileri sürerek Pîrzâde’nin etrafında toplanırlar. Bu durum üzerine Seyyid Yahyâ Şamahî’den ayrılmaya karar verir ve Şîrvânşah I. Halîlullâh tarafından Bakû’ye davet edilir. Sarayının yanındaki Keykubad Mescidi’ni ona tahsis eder. Seyyid Yahyâ Şîrvânî burada 40 yıla yakın irşâd faaliyetlerini yürütmüştür (Rıhtım, 2013:264-266).

Mehmet Rıhtım’dan elde edilen bilgilere göre esâsen Seyyid Yahyâ Şîrvânî’nin üç oğlu vardır. Büyük oğlu Fethullâh, şeyhin vefâtından sonra onun makâmına geçmiştir. İkinci oğlu Emir Gülle hakkında detaylı bilgi yoktur. Üçüncü oğlu Nasrullah’ın ise dönemin Kırım Han’ı tarafından Kırım’a davet edildiği, orada şeyhlik ve irşâd faaliyetlerinde bulunduğu aynı zamanda da dedelerinden kalan nakîbü’l-eşrâflık görevini icrâ ettiği bilinmektedir (Rıhtım, 2013: 264-266; Almaz, 2007:38).

... (akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)

1466 yılında vefât eden Seyyid Yahyâ Şîrvânî ardında on dokuz binden fazla mürid, üç yüz altmış halîfe ve eserler bırakmıştır. Türbesi Bakü’de Şîrvanşahlar Sarayı’nın bahçesindedir.

1.2.Eserleri

Seyyid Yahyâ Şîrvânî’nin günümüze kadar ulaşan on dokuz eseri mevcuttur. Bu eserlerden biri Türkçe, biri Arapça, diğerleri ise Farsçadır. Burada Şîrvânî’nin eserlerinin muhtevâsına kısaca değinilecektir.

Şifâü’l-Esrâr: Şîrvânî’nin tek Türkçe eseri olma özelliğini taşıyan *Şifâü’l-Esrâr* Halvetiyye tarikatı açısından da önem arz etmektedir. Eserde “Şeyh dedi ki” ibâresiyle Şîrvânî’nin çeşitli tasavvufî konularla ilgili görüşleri kaleme alınmıştır. Bu eser, şeriatın, tarikatın ve hakîkatın esaslarından bahsetmesi yönünden önemlidir.

Vird-i Settâr: Bu eser Şîrvânî’nin tek Arapça eseridir. duâlar mecmuası olan *Vird-i Settâr* ile Halvetiyye tarikatında ilk kez vird geleneğini başlatmıştır, bunu resmîleştirmiştir. Bu yönüyle diğer eserlerinden muhtevâ bakımından fark arz etmektedir.

Keşfü’l-Kulûb: Bu eser Şîrvânî’nin Farsça eserlerindedir. “Akıl, Kalp, Ruh ve Nefs” gibi konuların detaylı şekilde ele alınması yönüyle diğer eserleri arasında farklı konuma sahiptir.

Rumûzü’l-İşârât: Bu eser Fâtihâ sûresinde geçen “*İhdine’s-sirate’l-müstakim*” âyetinin yorumu olup Şîrvânî’nin işârî tefsiri niteliğindedir metodunu uygulayan sûfilerden olduğunu göstermesi açısından önem arz etmektedir.

Esrârü’l-Vudû ve’s-Salât (Mâ Lâ Budde Bâtînî): Şîrvânî bu eserinde abdest ve namazın bâtinî anlamları üzerinde detaylı bir şekilde durmaktadır. O, bu bakış açısıyla sâlikin Allah’ın emirlerini zâhiren yerine getirmekle birlikte bâtin dengesini de boyutunu da asla unutmaması gerektiğini vurgulamaktadır.

Acâibü’l-Kulûb: Şîrvânî bu eserinde, Bâyezîd Bistâmî’nin kalbin ahvâli üzerine söylediği sözlerini Yahyâ b. Muaz ve Abdullah Ensârî’nin yorumları ile birlikte naklederek kaleme almıştır. Kalbin türlerine göre almış olduğu özellikler ve formları detaylı şekilde görselleriyle birlikte sunmuş olması yönüyle büyük önemi hâizdir.

Mekârimü’l-Ahlâk: Bu eserin ana konusu ahlâk olup sâlikin mânevî terbiyesinde ona fayda sağlayacak yöntemleri ihtivâ etmektedir.

Menâzilü’l-Âşîkîn: Bu eser Şîrvânî’nin mesnevî tarzında yazdığı eserlerden olup sâlikin sülûk esnâsında geçmesi gereken kırk menzili detaylı bir şekilde ele almaktadır.

Makâmat: Bu eserindeyse Şîrvânî sâlikin aşması gereken yedi makamdan bahsetmektedir.

Etvâru’l-Kulûb: Mesnevî tarzında yazılan bu eserinde Şîrvânî kalbin tavırlarını detaylarıyla ele almaktadır.

Beyânü’l-İlim: Şîrvânî bu eserinde ilimden ve onun mertebelerinden bahsetmektedir. O, hakîkî ilmin tevhîd ilmi olduğunu vurgulamaktadır.

... (akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)

Şerh-i Esmâ-yi Semâniyye: Şîrvânî bu eserinde Allah'ın Hayat, İlim, Sem' (İşitme), Basar (Görme), Kudret, Kelâm, İrâde, Bekâ gibi isim ve sıfatlarının kuldaki tecellilerinden bahsetmektedir. Bu risâle, muhtevâsı yönüyle diğer eserlerinden ayrılmaktadır.

Şerh-i Merâtib-i Esrâr-ı Kulûb: Bu eserinde Şîrvânî, sâlikin Hakk'a ulaşmak için aşması gereken tavırları "vâdi" şeklinde isimlendirerek bu vâdilerin sayısının yedi olduğunu vurgular.

Şerh-i Suâlât-ı Gülşen-i Esrâr: Şîrvânî'nin mesnevî tarzında yazdığı bu eser, tasavvuf tarihinde önem arzeden kavramlara getirdiği yorumlardan müteşekkildir. Buna kalp, nefis, heybet, üns, fena, beka gibi kavramlar örnek gösterilebilir.

Salavâtü'n-Nebî: 56 beyitten müteşekkil olan eser Hz. Peygamber'e salat ve selâm getirmenin ehemmiyetinden bahsetmektedir. Bu yönüyle, Peygamber'e olan sevgisini her eserinde olduğu gibi burada daha yoğun bir şekilde ifâde etmektedir.

Gazeliyyât: Seyyid Yahyâ Şîrvânî'nin gazelleri ilâhî aşkı konu edinmektedir. Bakü nüshasındaki gazeller de eklendiğinde gazellerin toplam sayısı 18 olmaktadır. Gazellerin ana konusu aşk ve hasrettir.

Kıssa-i Mansûr: Meşhur sûfî Hallâc-ı Mansûr'un darağacında iken bir mecnûn ile aralarında geçen sohbeti konu alan eser mesnevî tarzında yazılmıştır. Şîrvânî'nin bu eserindeki yorumları onun ilâhî aşka bakışını anlatması yönünden çok önemlidir.

Menâkıb-ı Emirü'l-Mmü'minin Ali: Hz. Ali'nin faziletlerinin anlatıldığı bu eser 116 beyitten müteşekkildir. Kaside tarzında yazılmış olup, Hz. Ali'ye inananların ve sevenlerin kurtulacağı ifâde edilmektedir. (Bakûvî, 2014:20-27)

2. SEYR U SÜLÛK

Kelime anlamı olarak "yola girmek, bir şeyin içine nüfûz etmek, yolda yürümek" anlamlarına gelmekte olan seyr u sülûk, tasavvufî istilâh olarak "insanı Hakk'a yaklaştıran davranışlar" demektir (Uludağ, 2010:127). Bu bölümde Şîrvânî'nin seyr u sülûk ile ilgili yer verilecek görüşlerinin görüşlerine yer vermeden önce öncelikle kendisinin hakîkate vâsıl oluncaya kadar yaşadığı mânevî haller olduğunu belirtmek gerekir. kendi lisânından aktarılacaktır. Bu bağlamda onun mânevî bir eğitim metodu uygulamadan önce kendisinin şahsında bu halleri yaşadığı, tamamlandığı ve daha sonra sâlike öğütler sunduğu görülmektedir. Tasavvuf literatüründe kal'den ziyade hâlin önemli olduğu ve ancak hâl ehlinin sâliki irşâd edebileceği görüşü göz önünde bulundurulursa onun bu metodunun tesir gücü daha doğru anlaşılmış olacaktır. Ayrıca, daha önce hiçbir kaynakta onun bu ifâdeleri eğitim bağlamında ele alınmamıştır.

Şîrvânî "Ey derviş, bu hikâyeyi candan işit" diyerek kendi hayatını şu sözlerle anlatmaktadır: "Yıllardır canla başla O'nun yoluyla gidiyorum yolunda yürüyorum. Gâh duruyorum, gâh sefer ediyorum. Gece ve gündüz can içinde âteşim, dâima onun talebindeyim. Onun sevdasına bir ömür verdim. Kalbimi ve rûhumu O'nun aşkına kurban ettim. Gâh beni maşrıka doğru götürdü, gâh yüzümü mağribe çevirdi. Gâh bulut gibi ağlarım, gâh kahr ve cebirden gülerim. Gâh O'nun hatırı için deryâya gark olurum, gâh O'nun hatırı için göklere yükselirim. Eğer bir dem Onu talep etmezsem, Onun vuslatının kokusunu nasıl duyarım? Vuslat ümidiyle yola çıktım, kendi varlığımı O'nun gamına fedâ ettim. Altın gibi gam sobasında kaynatılıp eritildim. Gâh öldüm, gâh dirildim. Ben kimim? Benim

... (akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)

vücûdumdan kalan yalnızca gamdır. (...) Cismimde yaş ve kurudan bir zerre kalmadı. Tâ ki O'nun aşkıyla her şeyden gözümü çektim" (Bakûvî, 2014:109).

Seyyid Yahyâ Şîrvânî seyr u sülûktan bahsederken öncelikle ezelfî nasip kavramı üzerinde durmaktadır. Ona göre, herkes kendi nasibi miktârınca Hakk'ın kokusunu duyacaktır (Bakûvî, 2014:104). Şîrvânî, Zira o her insanda Hak yolunda yürüme kabiliyetinin olmadığını ve bunun da ezelfî nasiple ilgili olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre, Sübhân bu nasibi (istîdâdı) ezelde dağıtmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'de geçen "Dünya hayatında onların geçimliklerini biz paylaştırdık (kısımlara böldük)" (Zuhruf 43/32) âyeti bu mânâyı ifâde etmektedir. Kiminin nasibine "Kimini kiminden derecelerle üstün kıldık" (Zuhruf 43/32) âyeti, kiminin nasibine ise, "Sonra onu aşağıların aşağısına indirdik" (Tin 95/5) âyeti düşmüştür. Bu kimselerin tevhid sofrasından nasibi şaşılıktır. Şîrvânî'ye göre Allah böyle istemiştir. Bunu böyle kabul etmek ve Yyâri bulmak gerek (Bakûvî, 2014:194).

Seyyid Yahyâ-yı Şîrvânî, mânevi yolculuğun mutlaka bir mürşit gözetiminde yapılması gerektiğinin altını çizmektedir. Bu bağlamda mürid, çeşitli vâdilerden, menzillerden, makamlardan geçerek Hakk'a kurbiyet mertebesine erişecektir.

2.1.Mürşid

Sözlükte, "Ttâlipleri irşâd eden, onlara doğru yolu gösteren" mânâsında kullanılan mürşid kavramı şeyh kavramıyla eş anlamlıdır. Şeyh ise sözlükte "yaşlı kimse" demektir. Tasavvuf büyükleri için şeyh sıfatının kullanılması X. yüzyılın ortalarından itibaren yaygınlık kazanmaya başlamıştır (Öngören, 2010: 50-52). Mürşid kavramı Seyyid Yahyâ-yı Şîrvânî'nin eserlerinde daha çok "vesîle" kavramı ile eşdeğerde kullanılmaktadır. O, mürşidi şu sözlerle anlatmaktadır:

"Git kulluk makamına ermiş bir kalp sâhibine yakın ol ki o yakîn sâhibinin tesiri ile sen de yakîne erersin. Eğer böyle bir kalbe yol bulursan sana ondan kâmillik hâsıl olur. Bu vesîle ile kurbiyete erersin. Vesîlesiz kurbiyete eremezsin. Emîn ol ki vesîlesiz yol bulunmaz. (...) Vesîle ara ki bir kurtarıcı bulasın. Eğer binlerce yıl Hakk'ı arasan da, vesîle olmadan ondan bir koku alamazsın. Vesîle, hasta câna şifâdır. Vesîle, hekimdir, seni tedâvi eder. Vesîle, bütün yaratılmışların hayatıdır, onsuz ilim ve esmâ öğrenemezsin. (...) Hakk'a yakınlıkta Âdem'dir vesîle. Onun kalbini tanı, o da sana Hakk'a yaklaşımda yardım etsin. (...) Eğer bu yolda rehber olmazsa sen düştüğün kuyudan çıkamazsın" (Bakûvî, 2014:191-192).

Şîrvânî mürşidin öneminden şu örnekle bahsetmektedir: "Her akıllı insana mâlumdur ki eğer münbit toprak ne kadar işlenirse işlensin oraya tohum ekilmeden yabânî otlardan başka bir şey yeşermez. Bil ki meşâyihin telkîni de müminlerin kalbinde tevhid tohumudur. O tohum olmadan fayda elde etmek mümkün olmaz, kemâle ermek imkânsız olur" (Bakûvî, 2014:120).

Bu husûsta, "Allah o su ile size; ekin, zeytin, hurma ağaçları, üzümler ve her türlü meyvelerden bitirir. Elbette bunda düşünen bir kavim için bir ibret vardır." (Nahl 16/11) âyetini örnek gösteren Şîrvânî'ye göre, bâzı tâneler toprağa düşer lâkin çürür, yeşermez. Bâzıları ekin zamanı topraktan kenarda kalır ve derinliklere inemez. Hangi tâneye Hak rahmet nazarıyla bakarsa o yetişir ve mahsul verir. Buradaki su ve rahmet nazarı kâmil bir mürşittir. Çünkü o tâne misâli olan müritlerin hallerini bilir ve ona göre halvet, riyâzât buyurur (Bakûvî, 2010:269-270).

2.2. Mürîd

Sözlük anlamıyla, “irâdesi, isteği olan kimse” anlamına gelen mürîd, ilk sûfiler tarafından daha çok irâde kavramı altında ele alınmıştır. Buna göre, halk gaflet içerisinde ve nefse uymuştur. Gerçek mürîd, kendi irâdesiyle bu alışkanlıkları yâni gaflet hâlini terk edip tamamıyla kendini Hakk’a veren kimsedir (Uludağ, 2006:47-49).

Şîrvânî’ye göre, tâlip nefsinin nazını çektikçe Hakk ilminden bir söz okumamış gibi olur. Sâlik bilmelidir ki, nefsin hevâsı düşmandır (Bakûvî, 2014:209). Bu düşmandan kurtulmak, ahlâkı güzelleştirmek yolunda mârifet için (Allah’ı tanımak) dünyaya gönderilen peygamberlere ve velilere uymak gerekir (Bakûvî, 2014:80).

Şîrvânî mürîd ile ilgili görüşlerini şöyle bir metaforla özetlemektedir: Tasavvuf yoluna giren mürîd *sabır* şekerini, *dua* kökünü, *nedâmet* yaprağını *tevbe* havanında dövmeli, onu *gözyaşıyla* yoğurmalı, *dua* ve *inlemelerle* karıştırıp *sıdk* kazanına koymalı, *aşk* ve *muhabbet* ateşi ile kaynatıp *mücâhede* kadehine doldurmalıdır. *Perhiz* eliyle kadehi kaldırıp *seher* vakitlerinde içip “*Rabbî, Rabbî*” diyerek *şeyhi* vesîlesiyle hâlini arzetmelidir (Bakûvî, 2010:120).

3. TEVHÎD YOLCULUĞU

Şîrvânî, eserlerinde sülûkun nihâi gâyesinin tevhîde ermek olduğunu vurgulamaktadır. Bu bağlamda, onun yaradılış tasavvuru ve tevhîd ile ilgili görüşlerine yer vermek önem arz etmektedir.

Seyyid Yahyâ Şîrvânî’ye göre, Allah vâhittir. Fakat bu ne bir azlık ne de bir mevcût sebebiyledir. O, sonsuzlukla mârûftur, nihâyetsizlikle mevsûftur. Evveldir, başlangıcı olmayan Kadîmdir. Âhirdir, Kerîmdir, nihâyetsiz Mukîmdir (Bakûvî, 2014:143). Şîrvânî’ye göre Allah öyle bir Evveldir ki evvel ona hayrandır. O öyle bir Âhirdir ki sonu yoktur. Zâhir de, bâtın da O’dur. Yol da, yolcu da, aşık da, mâşuk da O’ndan başkası değildir. Allah hem gizlidir hem de âşikârdır. Onun cemâlinden başka herşey yok olucudur (Bakûvî, 2014:12). Burada Şîrvânî’nin “O, hem evveldir, hem âhirdir, hem zâhirdir, hem bâtındır. O, herşey’i kemâliyle bilendir. (Hadîd 57/3) âyetini yorumladığı görülmektedir. Ayrıca son kısımda, “O’nun zâtından başka her şey yok olacaktır.” (Kasas 28/88) âyetine işâret ettiği anlaşılmaktadır.

Şîrvânî, Allah’ın âlemi yaratma sebebinin insanın O’nu tanınması olduğunu vurgulamakta ve “Ben gizli bir hazîne idim, tanınmayı istedim ve mahlukâtı beni tanırsınlar diye yarattım” şeklindeki tasavvuf ehlinin kabul ettiği kudsî hadîsini bu husûsta delîl göstermektedir (Bakûvî, 2014:75).

Şîrvânî’ye göre, bu sebeple Allah kudretiyle gökleri halk etti, dört farklı unsûru birbiriyle ilişkilendirdi ve onlardan Âdem’e sûret bahşetti. Ona konuşma ve zikir kâbiliyeti verdi. Kendi ilmiyle onu yegâne etti, çağının hallerini ona gösterdi. Kendi sıfatlarını ona giydirdi, esmânın sırlarını öğretti ve nice farklı güçleri ona bağışladı (Bakûvî, 2014:12). Dolayısıyla, Allah toprağı yaratmış ve felekleri Âdem için var etmiştir (Bakûvî, 2014:94).

... (akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)

Şîrvânî'ye göre ilk ilim Âdem'in nasibi olmuştur. Bu ilmin, "ilm-i esmâ"* olduğunu vurgulayan Şîrvânî, Âdem'in bu ilim sâyesinde müsemmâdan haberdâr olduğunu vurgular. Âdemiyet sırrına vâkıf olanlara iki âlemde de üstünlük verildiğini şu mısralarıyla açıklamaktadır:

"Ya'rifûn" haberini alan herkes,
Âdem gibi pişvâ ve rehber oldu.
Eğer sen âdemiyetin sırrından haberdâr olursan,
Sana her iki âlemde de efdâliyet nasip olur.
Sen hakikat deryâsının kuşu olursun,
Şeriat ve tarîkattan geçersin,
(...) Tevhîd sırrına âgâh olursun,
Tecrit ve tefritten nişân bulursun.
Erlerin hâlinde bilgi sâhibi olursun,
Hâlin sırrına vâkıf olursun." (Bakûvî, 2014:63)

Hak ilminin sonu olmadığını özellikle vurgulayan Şîrvânî, peygamberlerin ve velilerin kalplerinin hayretle dolduğunu ancak ilmin nihayetine varamayarak âcizliklerini idrâk ettiklerini belirtir. Ona göre, nihâyette görülen insanın bu ilmin sonsuzluğu karşısındaki cehâletidir. Çünkü Hak'tan başka kimsenin Hak'tan haberi yoktur (Bakûvî, 2014:16).

Bu bağlamda Şîrvânî'ye göre Allah birdir, hakikat birdir. Dolayısıyla, mânevî yolculuğunun sonunda sâlik bu idrâke hakke'l-yakîn olarak erişecektir.

3.1.Menziller, Makamlar, Vâdiler

Bu bölümde, Yahyâ-yı Şîrvânî'nin mânevî eğitim süresince sâlikin geçmesi gereken bir takım menzil, makam ve vâdilerden bahsettiği görülmektedir. Bu bölümde sülûk makamlarını anlattığı çeşitli metaforlar -kırk menzil, yedi makam, yedi vâdi- değerlendirilecektir.

3.1.1. Menziller

Öncelikle belirtmek gerekir ki, Seyyid Yahyâ-yı Şîrvânî'nin bahsettiği bu menziller (bâzi kavramlarda farklılık olsa da) Ebû Said Ebu'l-Hayr'ın (v. 441/1049) *Makâmât-ı Erbâin* adlı eseriyle benzerlik göstermektedir. Seyyid Yahyâ Şîrvânî'nin de, Onun *Risâle-i Menâzili'l Âşikin* isimli eserinde kırk menzili detaylı bir şekilde ele aldığı görülmektedir. Buna göre, vuslat deryâsından ilk menzil niyet menzildir. Şîrvânî'ye göre, tâlip fakîrdir, ancak niyet onu emîr eder. Bu niyetle o, dünyayı onu sevenlere, ukbâ ve cenneti ise onu isteyenlere bırakmalıdır. Belâ ve mihnetleri ise kendine almalıdır ki O'nun kurbiyetine ermek için bundan başka yol yoktur (Bakûvî, 2014:26). İkinci menzil inâbet menzildir. Şîrvânî'ye göre inâbet, tâlibi kabuğundan azâd eder. Onun cânı hicaplardan kurtulur ve bütün kâinat gözüne boş görünür. İster gizli, isterse de âşikâr her zaman Hüdâyı görür. Bu bilgi onun murâdını besler, menzilgâhına Hakk'ın kokusunu ulaştırır (Bakûvî, 2014:26). Üçüncü

* "Allah, Adem'e bütün isimleri öğretti." (Bakara 2/31)

... (akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)

menzil tevbe menzildir. Şîrvânî'ye göre tevbe, her işten, fiillerden, huylardan, Hakk'ın haram kıldığı şeylerden, günahlardan sıyrılmaktır. Ancak bu avamların tevbesidir. Hasların tevbesi ise helalleri bile kendinden uzak tutmaktır. Bütün dünya ve ukbâ nîmetlerini Allah sana bahşetse bile onları arzu etmemektir (Bakûvî, 2014:27). Dördüncü menzil irâde menzildir. Seyyid Yahyâ Şîrvânî'ye göre, bu yolda irâde asıldır. Halk cenneti arzular, cehennemden korkar. Ancak âşık olan kimse ancak Hakk'ı arzular. Çünkü O'ndan başkası âşığa zarardır (Bakûvî, 2014:27-28). Beşinci menzil cehttir (gayret). Şîrvânî'ye göre, bu menzile erişen sâlik kendine de, başkalarına da yabancılaşır. "Lâ" nefyi ve "illâ" isbâtıyla Mevlâ'nın muhabbetinde mücâhit olur. Yârin cemâlinin aşkına kapıldıktan sonra tam bir cehd ile O'nun yolunda gayret gösterir. "Bizim yolumuzda cihâd edenlere gelince, onları mutlaka bize ulaşan yollara yöneltiriz" (Ankebût 29/69) hükmü ile çok yollar bulurlar (Bakûvî, 2014:28). Altıncı menzil murâkabedir. Şîrvânî'ye göre bu menzilde sâlik her mertebede hazır olmalıdır. Her zaman Cânân'ın yolunda uyanık olmalıdır ki tehlikeleri âşikâr edebilsin. Murâkıp olan kimse kesretten yüz çevirip vahdet deryâsında oturur (Bakûvî, 2014:29). Yedinci menzil sabırdır. Seyyid Yahyâ Şîrvânî de sabır hakkında onun cebrin ve kahrın dermânı olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre, eğer âlemin derdi ve belâsı bu menzildeki kimsenin üzerine yağarsa "hoştur" der. Eğer beden uzuvları birbirinden ayrılrsa sabırdan başka bir şey yapmaz. Onun için zulüm de, lutuf da birdir. Bilmek gerekir ki sabrın kemâline herkesin yolu yoktur. Öküzden balık burcuna kadar hükmü yürüyen Şâh karşısında sabırdan başka gösterecek bir şey yoktur (Bakûvî, 2014:29-30). Sekizinci menzil zikir ve fikirdir. Şîrvânî'ye göre, bu menzilde sâlik dâimâ Sevgili'yi zikretmeli, dilini bir an bile zikirsiz bırakmamalıdır. Unutmak, sevginin şartı değildir. O'ndan, O'ndan zâtından başka bir şey istememelidir ki kurbiyete yol bulunsun. O'nun zikrine öyle gark olmak gerekir ki, iyi ile kötü arasında fark kalmayın. Her zerre sende O'nunla ilgili fikir uyandırmalıdır ki, fikirden mezkûre yol bulunsun (Bakûvî, 2014:30). Dokuzuncu menzil nefse muhâlefettir. Şîrvânî'ye göre tâlibin yolu bu menzilden geçince bir kere bile nefsin isteklerine boyun eğmez. Çünkü sâlik bir an bile nefsin hevâsına uyarsa Dilber ona cemâlini göstermez. Bu menzile erişmek isteyen kimse mutlaka kâmil bir şeyhe itaat etmelidir (Bakûvî, 2014:30-31). Onuncu menzil rızâdır. Şîrvânî'ye göre, nefsi mağlup etmek rızâ ile mümkündür. Eğer tâlibin cânına yüzlerce belâ gelse, rızâ göstermelidir. Çünkü her ne gelirse Dost'tan gelir. Bu menzile dâhil olan bir kimse kendi nefsinin hevâsından tamâmen kurtulur (Bakûvî, 2014:31). On birinci menzil muvâfakat menzildir. Şîrvânî'ye göre, bu menzildeki kimse kendine yabancı, başkalarına muvâfık olur. Bütün işlerde Hakk'ın emrini görür. Eğer bir kimse muvâfık olursa bilmelidir ki bu hâl gayretle değil Hakk'ın lutfuyla elde edilir (Bakûvî, 2014:32). On ikinci menzil teslimiyettir. Şîrvânî'ye göre teslim olan kimse, âleme teslim kapısını açar. Teslimiyet, ilmi artıracaktır. Bu hil'atı giyen kimse, Yârin vuslat şerbetinden doya doya içecektir (Bakûvî, 2014:32-33). On üçüncü menzil tevekküldür. Şîrvânî ise, bu menzile yolu düşen tâlibin önüne müşküller çıkacağından bahsetmektedir. Ona göre, eğer dünya halkı senin âilen olsa, onları nasıl doyuracağını düşünmezsin. Yeryüzünü sana ekin yeri, gökyüzünü ağaç yapar. O, senin rızkını sana en güzel şekilde ulaştırır (Bakûvî, 2014:33). On dördüncü menzil zühüttür. Şîrvânî de, bu menzile gelen sâlikin vazîfesinin tesbih ve vird olacağını vurgular. Bu menzilde sâlik, gece-gündüz Dost'u yâd ederek feryâd edecek, O'nun vuslatını arayacak, yanmaktan başka dermânı olmayacaktır (Bakûvî, 2014:33-34). On beşinci menzil ibâdetdir. Şîrvânî'ye göre bu menzile ulaşan sâlikte kalp huzûru hâkim olur ve ibâdet hissi onda gâlip gelir. Bilmek gerekir ki, itaat, Allah katında kabul edilmenin alâmetidir (Bakûvî, 2014:34). On altıncı menzil verâdır. Şîrvânî'ye göre, bu menzilde tâlip şehvetini (dünyevî arzularını) azaltır ve isteklerini terkeder. Sâlik dâimâ uzleti arzular, verâ ise halveti arar. Bu menzilde dâimâ insanların sohbetlerinden uzaklaşarak kendine çekilmek gerekir ki Hakk'ın

... (akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)

sohbetinden fayda elde edilsin (Bakûvî, 2014:35). On yedinci menzil ihlâstır. Şîrvânî ise bu husûsta, sâlike itaatlerinden dolayı bir gurur hissi geldiğinde onun ihlâsıyla bu düşünceden derhal uzaklaşması gerektiğini vurgular. Ona göre sâlik, ateşin üzerine körükle gitmemelidir. İhlâs, kendini Allah’a ortak koşmamaktır (Bakûvî, 2014:35). On sekizinci menzil sıdktır. Şîrvânî’ye göre, bu menzilin şîarı “doğru konuşmak”tır. Dil, kalp ile hemdem olursa, kalpteki güzellikler dilden âşîkâr olur (Bakûvî, 2014:36). On dokuzuncu menzil havftır. Şîrvânî bu menzilde sâlikin rûhuna korkudan yüz neşter vurulduğundan bahsetmektedir. Ona göre, Hakk’ın adâletinden bir an endîşe eden kimse, odun gibi ateşe düşer. Sâlik bilmelidir ki, belâ bizim kendimizdendir, O şefkatlidir (Bakûvî, 2014:36-37). Yirminci menzil recâdır. Şîrvânî’ye göre, bu menzile ulaşan tâliple Hakk’ın lutfu konuşur. Burada sâlik korkudan azâd olur, mutluluk nasibi olur (Bakûvî, 2014:37). Yirmi birinci menzil fenâdır. Şîrvânî’ye göre menzillerde ilk fenâ basamağı, fenâ-yı evveldir. Fenânın ilk hâlinde riyâzat zehrini candan, gönülden içmek gerekir. Tâ ki nefis fenâyâ ersin (Bakûvî, 2014:37-38). Yirmi ikinci menzil bekâdır. Şîrvânî, bu menzilde sâlikin Yaradanın cemâlini seyrettiğini belirtir. Buna göre, külliden başka bir şey sâlikin gözüne görünmez. Nefs yok olur, sâlik hiç içinde hiç olur. Bu da bekâ-yı evveldir. Burada dâima belâlar teşrîf eder. Sâlik, bunlara lâyük olursa iki âlemden sıyrılarak erenlik yoluna döner (Bakûvî, 2014:38). Yirmi üçüncü menzil ayne’l-yakîndir. Şîrvânî’ye göre, bu menzilde sâlik aradan çekilmelidir. Çünkü onun cismi ayna üzerindeki toz toprak gibidir. O, bütün eşyânın hakîkatini görür (Bakûvî, 2014:38-39). Yirmi dördüncü menzil mârifettir. Şîrvânî’ye göre, bu menzile ulaşan sâlikte iki âlemde de Mevlâ’dan başka dert kalmaz. Gözden perde kalkar, iki âlem de nûra döner. İrfânın ilk alâmeti de budur (Bakûvî, 2014:39). Yirmi beşinci menzil vilâyettir. Şîrvânî’ye göre velâyet, büyük himmet bahşeder. O himmetin de nihayeti olmaz. Himmet, Dost’tan gelen rehberdir. Himmet, özdür, geri kalan sûtettir (Bakûvî, 2014:39-40). Yirmi altıncı menzil şevktir. Şîrvânî’ye göre, bu menzilde sâlik ney gibi inler. İştîyaktan yanıp kavrulur ve bu ateş Hak’tan başka her şeyi yakar kavurur. Sâlik, sonunun nasıl olacağını düşünmez (Bakûvî, 2014:40). Yirmi yedinci menzil muhabbettir. Şîrvânî’ye göre, şevkten sonra muhabbet gelir. Sâlike hem aşk, hem de meveddet hâsil olur. Bu menzilde sâlik, Allah’tan onun muhabbetinden başka bir şey istemez (Bakûvî, 2014:40). Yirmi sekizinci menzil vahdettir. Şîrvânî’ye göre, bu menzilde tâlibi dünya evinde veya âhîret mülkünde arasalar bulamazlar. Tâlip, nişânsızlığın nişânını bulur (Bakûvî, 2014:41). Yirmi dokuzuncu menzil kurbdur. Şîrvânî’ye göre, bu menzilin hediyesi müşâhededir. Neyi ararsa onu bulur. Allah, âlem halkını ona bahşeder (Bakûvî, 2014:41). Otuzuncu menzil ünstür. Şîrvânî’ye göre, Allah ile dâima ünsiyette olan tâlip, onun nîmetlerine ve ihsânına yol bulur (Bakûvî, 2014:42). Otuz birinci menzil vuslattır. Şîrvânî’ye göre, vusatsız geçen her ân vebâldir. Bu menzilde akıl âcizdir, O’nun vuslatından uzaktır. Bu kokuyu duymak akıl için imkansızdır. Çünkü yarasa gibi güneşi görmeye kâbil değildir (Bakûvî, 2014:42). Otuz ikinci menzil keşftir. Şîrvânî’ye göre bu menzil keşfin keşfidir. Her keşften binlerce yüce sır ortaya çıkar. Nûr-u kudüs sâlikin rûhuna rehber olur (Bakûvî, 2014:43). Otuz üçüncü menzil huzurdur. Şîrvânî’ye göre, burada kalp dâima mutluluk içinde olur. Hak’tan olağandışı mükâfatlar gelir. Bu mükâfatlar da huzur içinde huzurdur. Hak, sâlike hizmet büsatını hazır eder (Bakûvî, 2014:43). Otuz dördüncü menzil tecrittir. Şîrvânî’ye göre, bu menzilde sâlik belâlara “hoş geldiniz” der. Onda Dost’tan başka maksut kalmaz (Bakûvî, 2014:44). Otuz beşinci menzil tefrittir. Şîrvânî’ye göre, Allah tarafından tâlibe tefrit hil’atı giydirildiğinde o, her iki âlemde de garip olur. Gariplik ise Âdem’in mîrâsıdır. Sâlik, halk içinde تنها kalır (Bakûvî, 2014:44). Şîrvânî’ye göre, sâlike bu menzilde Zâtın nûrundan mutluluk vardır. Eğer ölürse, kabirde huzur vardır. Onu cennete zorla götürürler. Onun derdi Yezdân’ın cemâlidir (Bakûvî, 2014:44-45). Otuz yedinci menzil tahayyürdür. Şîrvânî’ye göre, bu menzilde sâlik hayrete gark olur. Tahayyür, tefekkür

... (akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)

ile dost ve yardır. Burada tâlip kesin bir şekilde kesretten kurtulur. Kendi başını Mevlâ'nın ipine bağlar. Mevlâ'dan başka mevlâ istemez (Bakûvî, 2014:45). Otuz sekizinci menzil nihâyettir. Şîrvânî'ye göre nihâyet, bidâyetin netîcesidir. Bu dergâhın hassaları hepsi bir kavimdir ve dâimâ Hakk'a naz ederler (Bakûvî, 2014:45-46). Otuz dokuzuncu menzil tasavvuftur. Şîrvânî'ye göre burada tâlip ikilikten kurtulur, kalbinden gelmeyen bir sözü söylemez, kalbi dâima Hak'tan haber verir (Bakûvî, 2014:46). Kırkıncı menzil Kurb-ı kurb'dur. Şîrvânî'ye göre bu menzil yakınlığın yakınlığıdır ki burada sâlikin varlığı semender kuşu gibi yanar ve sâlikin külünden yeni bir semender kuşu var olur. Cânân'ın kurbunda sırlar söyleyen bu kimse geçmişten ve gelecekte haberler söyler. Ondandır dâima kemâl hâsıl olur (Bakûvî, 2014:47).

Şîrvânî'nin anlattığı menzilleri değerlendirecek olursak ilk on menzilin sâlikin maddî hayattan mânevî yola geçişinde yapması gerekenleri ifade ettiği görülmektedir. Buna göre kul mânâ yolculuğuna niyet eder, tövbe ederek pişmanlıklarını dile getirir, nefsine muhâlefet eder, bu yolda sabır gösterirse ikinci on menzilde ibâdetlerle yakınlığı elde etmeye başlar. Burada züht ehli olur, tevekkül, teslimiyet zuhûr eder, havf, recâ gibi hâller ortaya çıkmaya başlar ve kul ihlâsı tadar. Daha sonra ise üçüncü on menzil başlar ki burada artık yakîn olma hâli söz konusudur. Mârifet, muhabbet, vahdet düşüncesi ve kurbiyet kendini gösterir. Dördüncü on menzilde ise kul vuslata erişir. Yakınlığın yakınlığı hâsıl olur.

3.1.2. Makamlar

Seyyid Yahyâ-yı Şîrvânî'nin yedi makam adını verdiği bu bölümde o, seyr u sülûkunda mürîdin kat etmesi gereken yolu makamlar üzerinden anlatmaktadır. O, bu makamları yazmaktan gâyesinin mânâ yolcusunun daha yolun başında iken yaşayacaklarını bilmesi olduğunu söyler. Ancak diğer sûfilerden farklı olarak o, makamları anlatırken onları yedi rakamıyla sınırlamakta ve "seyr" kavramıyla açıklamaktadır. Ona göre, makamların sayısı yedidir ve her biri bir seyrî ifâde etmektedir. İlk makam, "seyr-i illallah"tır ve Allah'a doğru seyrî anlatır. Seyr-i ilallah, mürîde Şşâhın yanına gidinceye kadar rehber olur. Bu makamın birkaç şartı vardır. Birincisi, malı ve mülkü terketmektir ki bu sâliki tehlikelerden kurtarır. Ancak nefsin dünya sevgisi bununla geçmediği için ikinci şart dünya ve âhireti tamamen terketmektir. Terketmenin şartlarını yerine getiren kimseye mânâ kendi cemâlini gösterir. Gedâlık bu yolda yolcunun sanatı olmalıdır. Mürîd, haslardan, avamlardan, ağyardan uzak durmalıdır. Bu, sülûkte ileri gitmenin şartıdır. Diğer şart ise tevâzûdur. Tevâzûyu ve edebi kendine yâr eden kimseye Allah'tan enâm ve ihsân gelir.

İkinci makam "seyr-i lillâh"tır ve Allah için seyrîdir. Bu seyrîde mürîdin cânına yüz ateş, yüz âh düşecektir. Burada Dost'tan murâd Dost'un kendisi olmalıdır. İrfânî ve muhabbeti de artıran budur. Bu seyrîde başka temennâsı olan kimse seyr-i lillâhta değildir. Bu makamın şartı nefsinin ayağının altına koymak ve bir an bile gâfil olmamaktır ki nefis başka bir şeyi dileyemesin. Bu yolda tahammül etmek, başkalarının incitmesine sabretmek gerekir. Mürîd değirmen taşı gibi olmalı, gözlerinden kanlı yaş akıtmalıdır tâ ki mârifetten bir nişân bulsun. Eğer mürîdin kalbi Mevlâ şevkiyle zikrederse ona kâinattaki en alçak ve en yüksek âlemler gösterilir. Bu zikirten hayat hâsıl olur ve nefsin hevâsı burada bâtil olur.

Üçüncü makam seyr-i alallâhtır. Burada şaşılara yer yoktur çünkü şaşılar biri iki görür. Bu vâdi ise esmâ ve sıfatlar vâdisi olduğundan kendini tüketmeyen kimse bu birliği göremez. Âdem gibi kendi yaptıklarından dolayı ağlayana esmâ ve âyetler cilve yapar. Bu halde Hüdâ o kimseye rehber

... (akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)

olur, cemâlini gösterir, hicaplar gözünün önünden kalkar. Seyr-i alallahta mürîd yalnız ve ayaksız yürür, onun hareketi rûh ilemdir. Rûha ilhamlar yağar ve nasihatler eder. Allah'ın esmâ ve sıfatlarına ârif olur, meleklerden daha yüce bir makama erer. Bâzen semâlarda uçar, bâzen yer yüzündekiler ondan sırlar öğrenir, bâzen cennette olur, bâzen dünyânın sırlarına vâkîf olur, Dost'tan müjdelere erişir. Ona gönülleri diriltme kudreti verilir, âyetlerin sırrına vâkîf olur.

Dördüncü seyr, seyr-i maallâhtır ve Allah ile seyirdir. Burada sâlik esmâ ve sıfatları müşâhede eder. Bâzen sırlar âleminde hayran olur, bâzen uçan bulutlar gibi harekette olur, bâzen "len terânî" çölüne ter edilir, bâzen "Kâbe kavseyn"de yerini alır. O, bir an bile Dost'suz kalamaz.

Beşinci seyr, seyr-i fillâhtır ve Allah'ta seyirdir. Burada hakikat mürîde yoldaş olur, o, zâtî tecellîleri seyrederek, bâkî nîmetlerden bekâ bulur, esmâ müsemmâ olur, ikilikten tamâmen azâd olur. Sayıların Zâta yolu yoktur çünkü O'nun zâtı adetlerden münezzehtir. Buradan maksat tevhid ilmidir. Ayna karşısında duran kimse orada kendisi gibi birini daha görür. Kişi ne hareket ederse aynadaki de aynı hareketleri yapar. Ayna yüz tane olsa, kişi de yüz tane görünür. Demek ki gören birdir ancak kesret fiillerden peydâ olmuştur. Hakikat birdir ve bu mertebede bu ilim âşikâr olur. Seyyid Yahyâyı Şîrvânî seyr-i fillâh makâmını anlatırken harfleri de örnek gösterir. Buna göre, bütün harfler tek bir noktadan zuhûr etmiş ve şekil değiştirmiştir. Bu konu sonraki bölümlerde detaylı şekilde incelenecektir.

Altıncı makam, seyr-i anillâhtır. Bu makamda sâlik ilâhî sırlara vâkîf olur, din ve âhirette kâmil olur, kurb makâmı onun halvetgâhı olur. Kurbiyet makâmından sonra onu diğer menzillere götürürler. O, vahdetten kesrete döner ve halkı irşâd eder. Halk, onun irşâdından faydalanır ve hikmete doğru yol bulur. Bu kimse, belâlara "es-salâ" der, yüz belâ içinde olsa da mutlu olur. Onun için ne âdem vardır ne âlem. Allah onu kendini beğenme kibrinden kurtarır ve başına hilâfet tâcını koyar.

Yedinci makam seyr-i billâhtır. Bu makamda sâlikin kalbinden yükselen dâimâ âhtır. O, her zaman celâlden fenâ, cemâlden bekâ bulur. Bütün bilgiler ondan âşikâr olur, iki âleme âit hâdiseleri açıklar. Bu ism-i âzâmın sâhibi Nebî'dir. O, bütün halkın en kerâmetlisi, şerefli oldu. Gâh Sidretü'l-Müntehâ'da cevelân etti, gâh kâfirlerin elinden mağaraya sığındı, gâh her iki âlemin en önemlisi oldu, gâh Âdem neslinin şefaatchisi oldu. Ondaki her iki âlemin işleri halloldu (Bakûvî, 2014:51-67).

Burada Şîrvânî'nin menziller ve makamlar arasındaki benzer/farklı yönleri değerlendirilecektir. Öncelikle her iki anlatımın da sonu yakınlığın yakınlığı mertebesine çıkmaktadır ki bu mertebe Hz. Muhammed'in şahsında temsil edilmektedir. Yukarıda da belirtildiği gibi Şîrvânî'nin kırk menzil anlatımından ilk onu mürîdin maddeden mânâyâ dönerken yapması gerekenleri ifâde etmektedir ki bu da yedi makam üzerinden ilk iki makâma tekâbül etmektedir. İlk on menzil ve ilk iki makâmın konuları Allah'a yönelmeye niyet etmek, bu yolda nefse muhâlefet ve sabır göstermektir. İkinci on menzilin ana konuları ise teslimiyet, tevekkül, ibâdetle Hakk'a yaklaşmak ve ihlâs idi. Bu bağlamda, makamlardan üçüncü ve dördüncü makam bu menzillere denk gelmektedir. Üçüncü on menzilin konusu ise marifet bilgisi, muhabbet ve kurbiyettir ki bu, makamlardan beşinci makama denk gelmektedir. Çünkü burada kul artık hakikat bilgisini elde etmiş, kesrette vahdeti görmüştür. Dördüncü on menzili kendi içinde ikiye ayırabiliriz: Bunlar ilk dokuz menzil ve kırkinci menzildir. İlk dokuz menzil altıncı makâma tekâbül etmektedir denilebilir. Çünkü burada artık fenâdan bekâyâ geçiş, halkı irşâd etmeye başlama hâli söz konusudur. Kırkinci menzil

... (akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)

ise yedinci makâma tekâbül etmektedir ki kurbiyetin kurbunu yâni yakınlığın yakınlığını ifade etmektedir. Şîrvânî ise, bu makamın Hz. Muhammed'e has olduğunu belirtmektedir.

3.1.3. Vâdîler

Seyyid Yahyâ Şîrvânî'nin seyr u sülûku anlatırken kullandığı metaforlardan biri de yedi vâdîdir. Arapça bir kelime olan “vâdî” sözlük anlamıyla “iki dağ arasında arâzî” demektir (Ayverdi, 2016:1303). Tasavvufî mânâda ise, “nebi, velî ve âlimlerin kalbi”, “feyz pınarından fişkırان mârîfet suları ve nefis mükâşefe hallerinin aktığı yerler” anlamındadır (Uludağ, 2012:370).

Şîrvânî'ye göre, ilk vâdî talep vâdîsidir. Burada sâlik nesepten, kendinden tamâmen el çekmeli ondan sonra Yârin kûyine doğru yönelmelidir. Bu yolda zerre kadar benliği olan, reddedilir. Can derdine düşen kimse yol eri değildir. Sâlik can derdini çekmeyi yok etmeli ki ona yüzlerle can bahşedilsin, Dost âşîkâr görünsün. Talep, Dost'tan onu talep etmektir. Hak yolunda gamları çekmek ve korkmamaktır. Eğer korku olmazsa işler âsân olur. Korku olursa sâlik perişân olur. Korku, mert âşîkların işi değildir. Korkmayan kimse cisim ve can kabuğunu kırar, ikilikten kurtulur, Hakk'ın aşkının sıfatlarına lâıyk olur. İkinci vâdî aşk vâdîsidir. Burada dedi-kodu kalmaz. Mürîdin canına ateş düşer, bu ateş onu yakar yok eder. Kalbi cehennem ateşinden korkmaz hâle gelir. Nasıl ki bir evin içine güneş ışıkları girdiğinde orada gölgeden yâni ikilikten eser kalmaz, âşîk kimsede de bütün varlıklar aşkın içinde olur. Başkası kalmaz, her varlık ona Hakk'ı gösterir. Mürîd Dost'un aşkıyla her zerrenin peşinden koşar, her “merhaba” diyeni O olarak görür. Karıncanın da karşısında iki büküm olur çünkü karıncada Latîf olan Allah'ın tecellîsi vardır. Aşkta sâdik olanlara irfân sırrı açılır. Üçüncü vâdî mârîfet vâdîsidir. Bu vâdînin sonu yoktur, öyle yollar vardır ki hudûdu yoktur. Burada sâlikin işi gücü müşküle düşer, kurtuluşu da mârîfet ile olur. Kimse bu yolda kendi başına ilerleyemez çünkü bu yol başka yollara benzemez. Hiç kimse onun sonundan âgâh değildir. Sâlik burada yıllarca yol yürüse hangi yolla gideceğini bilemez. Bâzen bedenle sülûk eder, bâzen akılla, bâzen nakille birçok meseleyi halleder. Onun canında yüz belâ cilve yapar, onu yollar içinde hayran bırakır. Burada bir mağara arkadaşının elinden tutmak gerekir ki sâliki dar yollardan kurtarsın. Burada kalp rehberdir. Onu temizlemek gerekir ki gaflete düşülmesin. Kalp parlayınca orada Yârin cemâlinin cilveleri görünür. Her cilve sâlike irfân bahşeder. Sâlikte bu irfân ortaya çıktıkça iki âlem de gözüne görünmez olur. İrfân deryâsının meyvesi, Yârin yüzünü gözsüz görmektir. Dördüncü vâdî istiğnâ vâdîsidir. Burada her işten müstağni olmak gerekir. Çünkü artık Dost'un cemâlinde başka bir şey kalmamıştır. Dost'un huzûrunda bütün âşîkların başı top gibi yuvarlanmaktadır. Onların hay-huy sesleri yükselmektedir. Âşîk burada kendisi de görünmez, kendi cemâli kendi karşısında cilve yapar. Vahdet denizi dalgalandığında orada ne yakîn kalır ne şüphe. Bir an bu deryâyâ düşenin gözünden iki âlem yıkanır. Dalgalar varlığını kapıp götürür. Bütün kesret bir olur, sâlikin gözünde hiç kusur kalmaz. Bu yol, mürîdi tevhîde yönlendirir. Beşinci vâdî tevhîd vâdîsidir. Bu vâdîde gıda tefrit, binek ise tecrittir. Bu vâdîye eren kimse bineğini vahdete doğru sürer. Bu yola *ben* ve *biz* sığmaz. O yüzden varlığın camını kırmak gerekir. Bu yapıldıktan sonra isterse sâlikin karşısına yüz, isterse de bin sayı çıksın. O hepsini tek görecektir. Bu vâdîye *o* ve *bu* sığmaz. Onlar mertebeler içinde olur, mertebeler gittikten sonra O'ndan başka kimse kalmaz. İsim ve sıfatlar gittikten sonra bütün adetler bir olur. Benlik ve senlik gittikten sonra sadece Ahad kalır. O zaman “Allahu's-Samed” mâlum olur. Varlık ve kâmillik iddiâlarından kurtulunur. Kemâl, bir kimse kem olunca hâsıl olur. Kem olmayı da kem ettikçe cemâl hâsıl olur. Orada ne zaman ne mekân kalır. Kül olan için ne cüz' ne de küll kalır. O zaman burada sâlik bilmelidir *bu* ve *o* hepsi aynıdır. *O* ve *bu* kişinin vehmidir. Şu halde vehme kapılmak asla doğru

... (akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)

olmaz. Bu yol insanı hayrete götürür. Altıncı vâdî tahayyür (hayret) vâdisidir. Bu vâdînin şerhi beyâna sığmaz. Kimin hayrete düşerse, onun canına yüz binlerce hasret düşer. Orada binlerce hayret yüz gösterir, ancak nereden ve nasıl peydâ olduğu bilinmez. Burada sâlik lâl olur, ne geçmişe ne de geleceğe yol bulamaz. Ona ne sorarlarsa sorsunlar verecek cevap bulamaz. O'nun işlerinden öyle hayrete düşer ki O'ndan başka bir şey bilmez. Ne aslından bir haber bilir, ne de varlığından eser kalır. Ne fenâ kalır ne bekâ, ne hatâ kalır ne günah. Hayret denizine öyle gark olur ki, vuslat ile firâk arasında fark kalmaz. Çünkü sâlik arada oldukça hayır ve şer beyân olur. Aradan çekilince Hakikat âyân olur. Yedinci vâdî fakr vâdisidir. Fakrın şâhidi fenâdır. Burada konuşma kaybolur, dedi-koduya yer kalmaz. Yol kaybolur, aramak-sormak olmaz. Göz olmaz ki görmek olsun, kulak duymaz ki bir şey duyulsun. Koku hissedilmez, vuslat reyhanlarının kokusu duyulmaz. Ayak kalmaz ki Yâre doğru gidesin. El kalmaz ki Yârin elini tutasın. Fakr gelince, bütün bilgiler rüzgarda savrulur. Toprakta var edilmişin, yeniden seni toprağa döndürdü. Burada kendinden habersiz olmalısın ki Cânândan haberdâr olasın. Zâtın nûru ile Zâtın sırrının görüldüğü bu vâdîde Allah, kulunun gözü, kulağı olur (Bakûvî, 2014:81-105).

Şîrvânî'nin menzil, makam ve vâdî anlatımlarının ortak noktası "giriş-gelişme-sonuç" bağlamında şu şekilde değerlendirilebilir: Sâlikin öncelikle mânevî yolculuğa niyet etmesi gerekir, sonra bu yolda sabır göstererek, nefesine muhalefet ederek ibâdetlerinde sâbit kadem olması gerekir ki bu vesileyle muhabbet, şevk artmaya başlar. Nihâyetinde ise sâlik tevhîd görüşüne erişir ki burada Hak'tan gayrı bir varlık görmez. En son noktada ise "fakr" vâdisinde, seyr-i billâh makâmında yakınlığın yakınlığı menziline anlatıldığı üzere kendi varlığından arınmış bir şekilde halkın içine karışır, Hakk'ı temsil eder.

4. SONUÇ

Halvetiyye tarikatının pîr-i sânisî olan Seyyid Yahyâ-yı Şîrvânî, XIV-XV. yüzyıllarda Şîrvânşâhlar Devleti'nde yaşamış önemli bir Türk mutasavvıfıdır. Zâhirî ve bâtinî ilimleri Şamahî'da tahsîl eden Şîrvânî henüz çocuk yaşlarında iken bir Halvetî şeyhi olan Şeyh Sadreddîn'e intisap etmiştir. Şeyhi her ne kadar vefâtından sonra Şîrvânî'nin kendi yerine geçmesini vasiyet etmiş olsa da etrafındakiler şeyhin damadı olan Pirizâde'yi halife seçmiştir. Bu hadiseden sonra Şîrvânşâhlar Devleti'nin sultânı olan I. Halîlullâh'ın dâvetiyle Bakû'ye gelerek Şîrvânşâhlar Sarayı'nın bahçesinde kendisine tahsîs edilen dergahta kırk yıla kadar sürecek irşâd faaliyetlerini başlatmıştır.

Kendisinden sonraya birçok önemli eser bırakan Seyyid Yahyâ Şîrvânî'nin mensûr ve manzûm eserleri vardır. Bu eserlerinin esas konusunun Hakk'a vuslat olduğu ve sâlike bir rehber niteliğinde olduğu tespit edildi. Şîrvânî'nin seyr u sülûk ile ilgili görüşleri özetlenecek olursa, ona göre mânâ yolculuğunun sonu tevhîd ilmine erişmek, Hak'tan başka varlık görmemektir. Bu bağlamda öncelikle sâlikin irşâda ehil olması, istidatlı olması gerekmektedir. Bundan sonra ise yolculuk yalnızca bir mürşit eşliğinde gerçekleşebilir. Mürşidi "vesîle" adlandıran Şîrvânî, onun daha önce bu yolları geçip kendi kemâlini bulduğunu ve hakîkate erişme yolunda sâlikin yaşayacaklarını çok iyi bildiğinden ona rehberlik edebileceğini vurgular. Kâmil bir mürşit bulduktan sonra sâlike düşen ise tabiri câizse gassal önünde meyit gibi olmaktır. Mürşide itiraz etmek, sorgulamak kemâle erişmede noksanlık meydana getirmektedir. Şîrvânî sâlikin geçeceği yolları bâzen menzil, bâzen makâm bâzen de vâdî adlandırmaktadır. Her ne kadar bu metaforların sayısında farklılık olsa da gâyesi ve anlatmak istediği aynıdır. Sâlik bir niyet ile ve taleple yola çıkar, daha sonra gayret kemerini kuşanır ve ona himmet erişir. Bu yolculukta sâlik menzilleri, makamları ve vâdileri geçerken kendi

... (akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)

zâtında da yükselmeye başlar. Bu yolculuğun sonunda dünyaya eren akıl aşka dönüşür ve sâlikin varlığı virâne olur. Yolun sonu ise kurb-ı kurbiyyet'e çıkmaktadır ki bu makam Muhammedî hakîkate mahsûstur. Yâni kendi nefsanî varlığını bir mürşit eşliğinde yok eden sâlik nihâyetinde kendinde mevcut olan ilâhî isimle karşılaşır ki bu isim Hakikat-i Muhammedî'den bir parçadır. Bu sûretle de sâlik ölmeden önce ölür ve varlık dairesini henüz yaşarken tamamlamış olur. Ancak bu yolculuktan sonra sâlik, başkalarını da eğitebilme kâbiliyetini kazanır.

KAYNAKÇA

- Almaz, H. (2007). Bakü'den Anadolu'ya Yansıyan Işık Halvetî Pîr Seyyid Yahyâ Şîrvânî'nin Hayatı ve Eserleri, Ankara: Nüşa Yayınları.
- Ayverdi, İ. (2016). Misalli Büyük Türkçe Sözlük, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- Adıgüzel, A. (2019). Hz. Osman Dönemi'nde (24-35/644-656) Fetihler. e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi, Aralık 2019, XI, s. 3.
- Adilov, A. ve Atmaca, E. (2019). Azerbaycan'ın Fethi Sonrası Bölgeye Yerleşen Müslüman Arap Kabileleri: Revvâdîler Örneği. *İğd Üni İfder*, Nisan 2019, 13, s. 96-97.
- Ceyhan, S.(2015). Halvetiyye. İstanbul: İsam Yayınları. *Türkiyede Tarikatlar Tarih ve Kültür*, s. 697-698.
- Hüseyinli, A. (2013). Azerbaycan'a Tasavvufun Gelişi ve Halvetîlik, Eskişehir: Eskişehir Vâliliği. *Uluslararası Seyyid Yahyâ Şîrvânî ve Halvetîlik Sempozyumu Bildiri Kitabı*, s. 486.
- Mahmud Cemâleddîn el-Hulvî (2013). Lemezât-ı Hulviyye, İstanbul: Semerkand Yayınları.
- Memmedli, N. (2016). Azerbaycandan Dünyaya Doğan Güneş Seyyid Yahya Şîrvani ve Halvetilik, Bakü: Türkdilli Devletlerle Dostluk ve Medeni İlişkiler Cemiyeti Yayınları.
- Öngören, R. (2010). Şeyh. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 39, s. 50.52.
- Rıhtım, M. (2013). Yahyâ-yı Şîrvânî. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 43, s. 264.266.
- Rıhtım, M. (2009). X-XIX. Yüzyıllarda Azerbaycan Kültür Tarihinde Tasavvufi Hareketler, Ankara: Öncü Basımevi. *Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı Avrasya Etüdleri*, 35, s. 38-39.
- Seyyid Yahya eş-Şîrvânî el-Bakûvî (2014). Risaleler I, Bakü: Kafkas Üniversitesi Kafkas Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.
- Seyyid Yahya eş-Şîrvânî el-Bakûvî (2014). Risaleler II, Bakü: Kafkas Üniversitesi Kafkas Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.
- Seyyid Yahyâ eş-Şîrvânî el-Bakûvî (2010). Şîfa el-Esrâr Sufiliyin Sırları, Bakü: Elm Neşriyatı.
- Tayşi, Mehmet, S. (2007). Ömer el-Halvetî. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 2007, XXXIV, s. 65.
- Tatçı, M. ve Akdemir, Ü. (2018). Pîr-i Halvetî Seyyid Yahyâ-yı Şîrvânî Kitabı, İstanbul: H Yayınları.
- Uludağ, S. (2006). Mürîd. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 32, s. 47.49.
- Uludağ, S. (2010). Sülûk. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 38, s. 127.
- Uludağ, S. (2012). Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, İstanbul: Kabalcı Yayınları.

Çatışma Beyanı: Bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişki ve dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek ve Teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı: Bu makale etik kurul izninden muaftır.

Katkı Oranı: Makale tek yazarlı olup katkı oranı %100'dür.